

EEN SPIEGEL WAARIN WE ONS GEMOED WILLEN HERKENNEN?

Ivanov en *Fuzzie* van Hanna Bervoets

Hanna Bervoets – in 2016 gelauwerd met zowel de BNG Bank Literatuurprijs als de Frans Kellendonk-prijs – staat onder literatuurcritici zo langzamerhand bekend als een schrijver die haar romans gebruikt om “onderzoek” te doen. *NRC*-recensent Thomas de Veen sprak zelfs van “laboratoriumliteratuur”, omdat Bervoets “onderzoekende bijna essayistische literatuur” zou schrijven “over wat mensen zijn, hoe mensen handelen in een kunstmatige situatie, wat hen dan beweegt”. Maar als dat al zo is, wat levert dit onderzoek dan op? Vooral veel open deuren, is mijn indruk, terwijl Bervoets ook sporen uitzet die een daadwerkelijke verkenning waard zouden zijn.

In haar laatste romans *Ivanov* (2016) en *Fuzzie* (2017) komt Bervoets’ onderzoekende houding op verschillende manier tot uiting. *Ivanov* is een nogal plotgedreven verhaal waarin ik-verteller Felix van der Elsken terugblijkt op zijn studietijd in het New York van de jaren negentig, waar hij als jonge student journalistiek in de ban raakt van professor Helena Frank. In haar onderzoek repliceert deze geschorste medicus de omstreden experimenten van de Sovjetbioloog Ilya Ivanov, berucht om zijn pogingen een mens-aaphybride te creëren. Bervoets is niet zozeer geïnteresseerd in de biologische aspecten van die studie: haar onderzoek richt zich veeleer op de ethische implicaties van een dergelijk experiment, waarmee ze haar protagonist ten volste confronteert.

In *Fuzzie* volgt Bervoets dan weer de lotgevalen van vier weinig gelukkige mensen (twee jonge ex-vriendinnen met liefdesverdriet, een uitgebluste man in een ongelukkig huwelijk en een zeventiger die zich verliest in internetdating) die elk een pluizig bolletje (“fuzzie”) tot hun beschikking krijgen dat tal van monologen tegen hen afsteekt. Gezien het sociale isolement van de personages vult het bolletje daarmee een leemte op, wat onmiddellijk doet denken aan de succesvolle film *Her* (2013) van Spike Jonze (waarin een man een relatie aanknoopt met

Hanna Bervoets © Robin de Puy

het besturingssysteem van zijn computer). Langzaam maar zeker nemen Maisie, Florence, Stephan en Diek de wijsheden van fuzzie over – en zo tast de roman af hoe ver de grenzen van het menselijke vermogen tot contact opgerekt kunnen worden.

Het interessante aan Bervoets’ werkwijze is dat zij zeer alledaagse personages in nogal onalledaagse situaties plaatst. Dit proza wordt daardoor haast automatisch een reflectie op de *condition humaine*. Haar personages weet Bervoets bovendien overtuigend te karakteriseren. Meer memorabel dan Diek uit *Fuzzie* wordt een romanfiguur niet snel: waar in de Nederlandse literatuur vind je een bejaarde man die door zijn vrouw opzij is gezet (“omdat je bent wie je bent”) en zijn laatste restje eigenwaarde ontleent aan zijn hond, die hém en

niemand anders volgt? Het is een schrijnende variatie op de kern van Bervoets' mensbeeld: haar personages hebben hoogstens het gevoel dat ze iets betekenen, als ze iets voor iemand anders (kunnen) betekenen. De ander is namelijk, zo preludeert *Ivanov* op de bolletjes in *Fuzzie*, "een spiegel waarin we ons gemoed willen herkennen, onze denkbeelden in willen bewonderen, ons wezen in willen zien worden bevestigd".

Op die laatste opvatting valt echter af te dingen. Ze reduceert de ander tot een object waarvan een ego gebruik kan maken – een nogal problematisch idee waartegen filosofen als Emmanuel Levinas al in de jaren 1960 ten strijde trokken. Dat egocentrisme maakt Bervoets' personages soms onuitstaanbaar in hun zelfvergroting, bijvoorbeeld als Stephans vrouw Angelica in *Fuzzie* betoogt dat je Franse kazen op den duur kunt appreciëren "uit blijde verrukking om je eigen geleerdheid, je kennis van de verschillen". De vertellers in Bervoets' romans stellen daar zelden iets relativerends tegenover, waardoor dit soms quasi-zoekende proza (waarin kwistig met "ja's" en "denk iks" gestrooid wordt) uiteindelijk een eendimensionaal karakter krijgt. *Ivanov* en *Fuzzie* stellen dan wel veel vragen over de wereld en het leven, maar kritisch op het eigen denken zijn Bervoets' personages meestal niet.

Dat uit zich vooral in de open deuren die ze al te regelmatig intrappen. In *Ivanov* worden clichés als "zijn woede en lust niet beide het product van harts-tocht?" nog gemaskeerd door de voortvarende plot, maar in *Fuzzie* breken ze de roman wat mij betreft op. "Laat me denken", zegt het pluizige bolletje bijvoorbeeld, maar meer dan een gemeenplaats blijkt het niet te serveren: "Eenzaamheid is een discrepantie, het gat tussen behoefte en bevrediging" – et cetera. Wie zo'n bolletje niet direct bij het grofvuil zet, moet wel erg eenzaam zijn.

Bervoets' romans hebben daarnaast nog een achilleshiel: de stijl. Die is beslist vloeiend en zeer leesbaar, maar ook erg expliciet. Nee: érg expliciet,

De kern van Bervoets' mensbeeld: haar personages hebben pas het gevoel dat ze iets betekenen als ze iets voor iemand anders betekenen

want je hebt meerdere A4'tjes nodig om het aantal *accents aigus* in *Ivanov* ("Waaróm ik zo uitgelaten was, vertelde ik niet") en *Fuzzie* ("die domme wind ráást werkelijk over de boulevard") te tellen. Door die zeer nadrukkelijke toon, die de lezer schromelijk onderschat, is Bervoets' proza soms op het pedante af.

Dat is jammer, omdat de auteur laat zien dat ze wel degelijk subtiel kan schrijven. In *Ivanov* loopt er op de regenachtige avond voor Halloween bijvoorbeeld een man in een King Kong-pak door de stad, waarop de ik-verteller optekent: "Het apenpak oogde goedkoop nu het nat was; de synthetische haren kleefden aan elkaar, de mouwen sloten niet goed op de plastic klauwen aan en onthulden polsen waarop ongetwijfeld kippenvel stond – ik zag een man het verregende wezen vol afschuw van zich afduwen." Het is een fijnzinnig beeld vol tristesse, dat tegelijkertijd symbool staat voor een van de motieven in *Ivanov*: de onmogelijke samensmelting van aap en mens. Dubbelzinnig kan ook het bolletje in *Fuzzie* zijn. Zo merkt het op dat het *Pan's Labyrinth* zo'n goede film vindt vanwege de overeenkomsten tussen de legerleider en de faun – oftewel: tussen de realiteit en de fictie. Impliciet verwijst de kunstmatige intelligentie van het bolletje daarmee naar zichzelf.

Zelfreferentieel is Bervoets' proza ook in andere opzichten. *Ivanov*, bijvoorbeeld, presenteert in versnipperde vorm een artikel van de ik-figuur over Helena's experimenten – en bevat daarmee een verhaal in een verhaal. "Een verhaal vertellen" is ook

een van de voornaamste drijfveren van het bolletje in *Fuzzie*, dat zijn toehoorders bovendien oproept hetzelfde te doen: “Wat nou, lieve, wat als ik je een vulpen gaf?” Het bolletje blijkt zo niet alleen een behoefte aan sociaal contact te kunnen vervullen, maar suggereert ook dat dit contact via de literatuur verlopen kan.

Duurzaam contact maakt literatuur echter pas wanneer de lezer op een bepaalde manier geraakt of ontwricht wordt. Juist dat laatste gebeurt in Bervoets’ proza nog te weinig. Zeker: sommige clichés prikt ze genadeloos door, zoals het al te wijdverspreide beeld dat aids in het westen een homoziëkte is – als Felix in *Ivanov* besmet dreigt te raken, is het uitgerekend via een heteroseksuele vrouw. De echt interessante implicaties van haar romans werkt Bervoets echter niet of nauwelijks uit. Als Helena Frank bijvoorbeeld de hypothese oppert dat het hiv-virus op mensen overgedragen is tijdens de experimenten van Ilya Ivanov in West-Afrika, impliceert ze feitelijk dat de aidsproblematiek voortvloeit uit het kolonialisme. Een uitwerking van dat idee lijkt mij oneindig boeiender dan Helena’s obligate betoog over het uitvlakken van de “stippellijn” tussen geijkte categorieën als mens en dier.

Misschien druis ik met die wens al te zeer in tegen het verhaal dat Bervoets wilde vertellen – wie zal het zeggen? Zo overgevoelig als een criticus soms is, zo kritiekloos zijn intussen de personages in *Fuzzie*. Een enkele uitzondering daargelaten – Angelica lijkt niet echt onder de indruk van de monologen die het bolletje uitslaat – omarmen zij de gemeenplaatsen die het al te vaak verkondigt. Symptomatisch is de manier waarop Florence zich afvraagt hoe haar ex Maisie naar de verhalen van fuzzie luistert: “welke zinnen ze goed vindt, welke woorden ze zelf niet had gekozen, wanneer ze moet glimlachen en wanneer ze verbaasd is, of verrast.” Afgezien van een eventueel fout gekozen woord is het pais en vree: wie de schouders ophaalt of zich ergert aan het toontje, heeft in Florence’ universum – en bij implicatie in dat van deze roman – kennelijk weinig te zoeken.

JEROEN DERA

HANNA BERVOETS, *Fuzzie*, Atlas Contact, Amsterdam, 2017, 388 p; *Ivanov*, 2016, 320 p.